

Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD), Cilt 5, Sayı 11, Mart 2018, ss. 193-202.
Journal of Ottoman Legacy Studies (JOLS), Volume 5, Issue 11, March 2018, pp.193-202.
ISSN 2148-5704
DOI Number: 10.17822/omad.2018.93
Geliş Tarihi/Received: 21.02.2018 Kabul Tarihi/Accepted: 27.03.2018

RUS TARİH YAZIMINDA SİNOP MUHAREBESİ VE BAZI HUSUSLARIN MUKAYESESİ

Sinop Battle in Russian History Writing and Comparison of Some Considerations

Hacı Murat ARABACI*

Öz: 1853-56 Kırım Harbi esnasında meydana gelen Sinop Muharebesi, Osmanlı Devleti'nin çok sayıda şehit verdiği, esir ve yaralıların hayli fazla olduğu aynı zamanda 12 savaş gemisini kaybettiği önemli bir muharebedir. Bu muharebenin sonucunda İngiltere ve Fransa savaşa katılmışlardır. Bu makalede savaşın karşı cephesi olan Rus tarih yazımında Sinop Muharebesi'ne nasıl bakıldığı incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sinop, Kırım Harbi, Karadeniz

Abstract: 1853-56 The Battle of Sinop which took place during the Crimean War was an important battle where the Ottoman Empire gave many martyrs. Many soldiers were captured and wounded, and at the same time 12 war ships were lost. As a result of this battle, Britain and France joined the war. This article attempts to examine how the battle of Sinop was viewed in Russian historiography, the counter-front of Ottomans in the war.

Keywords: Sinop, Crimean War, Black Sea

Dünya savaşları hariç tutulduğunda, hakkında en çok eser yazılan savaşlardan bir tanesi, 1853-56 Kırım Harbi'dir. "İlklerin savaşı", "son yelkenlilerin savaşı", "salgın hastalıkların savaşı", gibi pek çok niteleme yapılan bu savaşa, bu kadar büyük ilgi gösterilmesinin sebebi, o yıllarda dünyanın en güçlü ordularına sahip İngiltere, Fransa, Rusya ve Osmanlı devletlerinin savaşa iştirak etmiş olmasının yanında bu ülkelerin arşivlerinin dünyanın en büyük arşivleri olması (dolayısıyla belge ve dokümanların çokluğu) ve savaşın baştan sona basın tarafından takip edilmiş olmasıdır. Dahası, savaşan ülkelerin dilleri, dünyanın en yaygın dilleri olduğu için, arşivlerin kullanılması ve yayınların takibi, bu konuda yapılan çalışmalara ilgiyi artırmıştır. Nitekim ülkemizde de, Kırım Harbi ve Sinop Baskını ile alakalı hem yerli hem de yabancı kaynakların kullanıldığı bir hayli çalışma mevcuttur.

Bu makalede, Kırım Harbi'nin en önemli muharebelerinden biri olan Sinop Muharebesi'ne, savaşın karşı cephesinin nasıl baktığını ve Rus tarih yazımında nasıl yazıldığını incelemeye çalıştık. Tabii olarak her iki taraf kendi açısından hadiseleri değerlendirmekte ve olaylar, sebepler, sonuçlar anlatılırken, bazı hususlarda ciddi görüş farklılıkları ortaya çıkmaktadır. Bundan dolayı zaman zaman tarafların yazdıklarını mukayese etmeye de gayret ettik.

Şunu da belirtmek gerekir ki, Rus tarihçilerin yazdıkları dönemsel olarak değişkenlik arz etmektedir. Çünkü Kırım Harbi'nin meydana geldiği tarihten bugüne, Rusya'da iki büyük siyasi inkılâp olmuştur. Bu iktidar değişiklikleri paradigmanın değişmesine sebep olmuş, binaenaleyh hadiselerle bakış farklılığını da beraberinde getirmiştir. Meselâ, Çarlık döneminde yazılan

* (Dr. Öğr. Üyesi), Dumlupınar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Kütahya/Türkiye, e-mail: hmurat.arabaci@dpu.edu.tr, ORCID: orcid.org/0000-0002-0357-5278

eserler, Sinop Muharebesi ile ilgili Çar I. Nikolay'ın söylediği; “Sinop Zaferi, askerî denizcilik tarihimizin en parlak sayfalarından biridir.¹” sözünü ön plana çıkarmakta ve zaferi, iktidarın büyük başarısı olarak görmektedir. Buna karşılık SSCB döneminde yazılan bazı çalışmalarda, Rusya'nın savaşmak için yeterince hazır olmadığı gerekçesiyle, Kırım Harbi'ne girmesinin yanlış olduğu kanaati hâkimdir.² Bu sebeple, Sinop Muharebesi'nde askerlerin başarısı müthiş bir şekilde takdir edilmekle birlikte, bu muharebenin Rusya'yı savaşa çekmek için Batılılarca kurulan bir tuzak olduğu belirtilmektedir.³ Dolayısıyla bunu fark edemediği ve Rusya'nın yenilmesine sebep olduğu için Çarlık iktidarı eleştirilmektedir. SSCB sonrasında yazılan eserler de ise, önceki dönemin aksine hem zafer vurgusu, hem de Batı eleştirisi yapılmaktadır. Lâkin her üç dönemde de yaygın olan bir husus, Türkiye'ye karşı menfi tavidir. Mesela bir Sovyet dönemi eserinde, bir yandan Kırım Harbi'ne girdiği için Çarlık rejimi eleştirilirken, bir yandan da *Türklerin Kafkasya'yı işgal edecekleri, oradaki Müslümanlarla birleşecekleri, İngilizlerin de buna destek verdiği ancak Sinop Zaferi'nin bunu engellediği* gibi, kendi içinde çelişen eserler de mevcuttur. 1995 yılında Rusya Devlet Duması'nın kararıyla Sinop baskını, Rusya'nın millî anma günleri listesine girmiş olup zafer bayramı olarak kutlanmaktadır. İfade etmeye ve örneklendirmeye gayret gösterdiğimiz bu bakış açıları, elbette tüm çalışmalarını kapsamamakta olup, istisnalar da vardır.

Rus tarih yazımında Sinop Zaferi, bizim tarihimizde ise, Sinop Faciası yahut Sinop Baskını olarak nitelendirilen Sinop Muharebesi, Kırım Harbi'nin henüz başlangıcında meydana gelen, neticesinde İngiltere ve Fransa'nın savaşa girmelerine sebep olan ve Osmanlı donanmasının Çeşme ve Navarin felaketlerinden sonra yaşadığı en acı felaketlerden biridir. Üç-dört saat gibi kısa bir sürede başlayıp biten muharebe, gerek şehit ve esir askerlerin sayısı; gerekse maddi ve moral kayıplar bakımından hem Osmanlı tarihi hem de Avrupa tarihi için önemli neticelere sebep oldu.⁴

Kırım Harbi öncesinde meydana gelen siyasi gelişmeler ve Rusya'nın savaş ilan etmeden Eflak ve Boğdan'ı işgal etmesi⁵ üzerine yaşanan diplomatik krizlerin ardından, Osmanlı Devleti, (caydırıcı unsur olacağı düşüncesiyle) İngiliz ve Fransız donanmalarının Karadeniz'e geçmelerini talep etti. 2 Kasım 1853 günü bu gemiler Beykoz'a demirlediler. Nihayet, iki devlet arasındaki meseleler diplomatik yollarla çözülemeyince, Osmanlı Devleti 4 Ekim 1853 tarihinde Rusya'ya savaş ilân etti.⁶

Çar I. Nikolay, daha savaş başlamadan Karadeniz'de bulunan donanmanın hazır tutulması emrini vermişti. Çar adına General Adlerberg, Menşikov'a bir mektup göndererek, Çar'ın Menşikov'un ne düşündüğünü merak ettiğini belirterek, şunların yapılmasını tavsiye eder:

¹ M. İ. Bogdanoviç, *Vostoçnaya Voyna 1853-1856 Godov*, Tom I., F. Suşinskiy Tipografiya, S.Peterburg 1876, s. 158.

² “Aslında Rusya Kırım Savaşı'na hazır değildi. Birliklerimizde bulunan silahlarımız çok eskiydi. Yeterli miktarda barutumuz yoktu. Donanmamızın neredeyse hepsi yelkenlilerden müteşekkildi. Buharlı gemileri olan iki büyük deniz gücüne (İngiltere, Fransa) karşı duramazdı”. F.A. Brokgauz, İ.A. Efron, “Vostoçnaya Voyna”, *Entsiklopediçeskiy Slovar*, Tom, VII., Tipo-Litografiya İ.A. Efron, S. Peterburg, 1892. s. 291-292.; R.N. Mordvinov, *Sinopskiy Boy. Stenogramma Publiçnoy Lektzii*, Leningrad 1953, s.28.; Sinop zaferi son derece önemli sonuçlar doğurdu ama olumsuzluklar da getirdi. Kısa bir süreliğine Karadeniz'i düşmanlardan temizlerken aslında Karadeniz'e İngiliz ve Fransızların girmesine sebep olmuştur. Bu olay Kırım Harbi'ni başlatmıştır. F.A. Brokgauz, İ. A. Efron, agm., s. 49.

³ N. V. Skritskiy, *Krımskaya Voyna 1853-56 Godı*, İzdatelskiy Dom “Veçe”. Moskva 2006., s. 165; Sergey Balakin, *Sinopskoye Srajeniyeye Pobeda ili Lovuşka*, <http://ocean-media.su/sinopskoe-srazhenie-pobeda-ili-lovushka/12.01.2018>

⁴ Mücteba İlgürel, “Rus Donanmasının Sinop Baskını”, *Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri 13-17 Ekim 1986*, (Haz. Mehmet Sağlam vd.), Samsun 1988, s. 176.

⁵ Rus Çarı I. Nikolay bunun bir işgal olmadığı görüşündedir. Bir gazetede halka yayınladığı beyannamede, “Eflak ve Boğdan'ı işgal etmek niyetlerinin olmadığını, sadece Osmanlı Devleti'ne gözdağı vermek için geçici olarak orayı ele geçirdiklerini” bildirmektedir. “Vnutrenniya İzvestiya”, Severnaya Pçela, No: 152, 16 İyun 1853 Vtornik.

⁶ Besim Özcan, “Bir Baskının Anatomisi: Sinop Faciası” *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Sayı: 2, 2007., s. 7-18.

Karadeniz'e çıkarılacak Rus donanmasının sürekli geliş gidişler yaparak, Karadeniz'i boydan boya taraması, bu sayede Türklerin Kafkasya'ya geçişinin engellenmesi; Türk gemileri ile karşılaşıldığında yolunu kesip, mümkün olduğunca zarar verilmesi; Karadeniz'deki Türk gemilerinin dikkatini başka yere çekmek için gerekirse Köstence, Varna ya da başka bir bölgenin bombalanması; Türk boğazlarından çıkan Türk gemilerinin bu hatayı yapmalarına (çıkımlarına) izin verip, ardından da onlara Çeşme'nin (Çeşme'de yaşanan felaketin) yaşatılması; Batılı ülke gemilerine rastlanıldığında, onlar Türklerden taraf olursa, onlara da Türk gemisine yapılacak olan muamelenin yapılmasının uygun olduğu Çarımız tarafından düşünülmektedir.⁷

Her ne kadar Menşikov'a bunları yapması tavsiye edilmişse de, Menşikov kumandanlarından, Anadolu sahilleri boyunca tur atmalarını, mümkün olduğunca yakın yerlerde dolaşmalarını ister. Ancak, Türkler ateş açarsa saldırılmasını, aksi takdirde üstlerinden emir gelmedikçe ateş edilmemesini de emreder.⁸ Karadeniz'de Kırım'dan Kafkasya'ya destek götürmek⁹ ve Türk gemilerini kontrol, takip ve gözetleme vazifesi Admiral Pavel Stepanoviç Nahimov'a¹⁰ verilir.

Bir yandan Türk gemilerinin tek tek avlanması istenip bir yandan da, ilk ateşin Türklerden gelmesi, İngiliz gemilerine karşı hususen dikkatli olunması ama aynı zamanda Karadeniz'de Türk sahillerine yakın tur atılması gibi birbiriyle çelişen emirler dikkati çekmektedir. Bu durumu, aynı zamanda çok meşhur bir savaş tarihçisi olan General Andrei Medardoviç Zayonçkovskiy: "savaş ve barış karmaşası içerisinde belirsizlikler ve diplomatik hesapların arasında sıkışmış elleri bağlı bir donanma dikkati çekmektedir. Ancak 1 Kasım'da savaşın başladığına dair manifesto yayımlanınca komutanların elleri çözüldü." diye ifade etmektedir.¹¹

Öte yandan Osmanlı donanma komutanları tarafından, Karadeniz sahillerinin emniyetini sağlamak ve Batum'a mühimmat ve asker sevk edecek filoyu himaye etmek üzere hafif teknelerden oluşan bir filo kuruldu. Filonun kumandanlığına Patrona Osman Paşa ile Riyale Hüseyin Paşa getirildi. Kasım başında İstanbul'dan ayrılarak Karadeniz'e açılan bu filoya, Rus gemileriyle karşılaşıldığında, kazanma ihtimali varsa savaşılması, fırtınalı havada ise Sinop limanına sığınılması talimatı verilmişti.¹² Patrona Osman Paşa'nın emrindeki yedi fregat, üç korvet¹³ ve iki buharlı gemiden müteşekkil Türk filosu,¹⁴ 30 Kasım 1853'te Batum'daki

⁷ Andrei Medardoviç Zayonçkovskiy, *Vostochnaya Voyna 1853-1856 GG.*, Ekspeditsiya İzgotovleniya Gosudarstvennih Bumag, Tom II/1 S. Peterburg 1908-1913, s. 249-252.

⁸ Zayonçkovski, *age.*, s. 255.

⁹ E. V. Tarle, *Krımskaya Voyna*, Tom I. İzdatelstvo Ast, Moskva 2005, s. 419; *Suhumskaya Kompaniya* adında Sivastopol'de bir askerî birlik kuruldu. Novorossisk'ten Suhumi'ye kadar sahil bölgesini kontrol eden bir gemi vardı. Buraya giden askerlere daha yüksek maaş veriliyordu. Türk tarafının Kafkasya'daki dağılımlara yardım götürmesini ve ayrıca o bölgeden Çerkez kadınlarının İstanbul'a götürülmesini de engellemek görevleri vardı. Bu birlikte görevliyken Sinop Muharebesine de katılmış olan bir Rus komutanın hatıralarında aynı zamanda Sinop Muharebesi ile ilgili bilgiler vardır. Obezyanov A.P., *Sinopskiy Boy i Osada Sevastopola: İz Vospominaniy Çernamorskogo Moraka*, N. D. Malaşkina Tipo-Litografiya, Razan 1895, s. 2.

¹⁰ "Pavel Stepanoviç Nahimov, 1802'de doğdu. 1818'de deniz okulunu bitirdi. 1822-25 yılları arasında gemiyle bütün dünyayı gezdi. 1828'de Navarin Muharebesi'nde yer alıp Azov gemisinin komutanlığını yaptı. 1845 yılına kadar Silistre gemisinin komutanı oldu. Ardından birkaç gemiden oluşan birliğin sorumlu komutanlığını yaptı. Bu esnada Kafkasya'daki muharebelere katıldı. Buradaki tecrübeleri Sinop'ta çok faydalı oldu." R. N. Mordvinov, *Sinopskiy Boy. Stenogramma Publiçnoy Lektzii*, Leningrad, 1953. s.4.; Sinop Muharebesi'nin kazanılmasında en büyük paya sahip olan Amiral Nahimov, kazandığı bu zaferle Rus askerî denizcilik tarihinin en büyük komutanları arasında zikredilmektedir. Meşhur denizci subayı Amiral Lazerev'in de öğrencisi olan Nahimov'un doğum tarihi başka bir kaynaktan 1803 olarak verilmektedir. Ayrıca hakkında geniş bilgi için bkz: "Nahimov Pavel Stepanoviç", *Voennaya Entsiklopediya*, Tom XVI, T-vo İ.D. Sitin Yayınevi, S. Peterburg 1914, s. 55.

¹¹ Zayonçkovski, *age.*, s. 255 ve 293.

¹² Özcan, *agm.*, s. 9.

¹³ Fregat: Büyük gemileri destekleyen, nispeten küçük; çeşitli tonajlarda olmakla birlikte genelde 2000 - 4000 tonluk modern savaş gemisidir. Korvet: hafif zırha sahip, sahil devriye gemilerinden büyük, firkateynden küçük savaş gemilerinin adıdır.

Osmanlı kuvvetlerine erzak ve mühimmat götürmek üzere Karadeniz Boğazı'ndan çıkar, ancak müthiş bir fırtınaya tutularak, Sinop'a sığınmak zorunda kalır.¹⁵

Osman Paşa'nın donanmasının nereye gittiği ve ne taşıdığı hususunda, Rus ve Türk tarihçileri arasında ciddi bir ihtilaf mevcuttur. İncelenebilen Türk kaynaklarının hepsi yukarıda zikredilenlere benzer şekilde, bu gemilerin Batum'daki Osmanlı kuvvetlerine erzak ve mühimmat götürdüklerini iddia etmektedir. Buna karşılık incelenen Rus kaynaklarının da tamamı, bu gemilerin Kafkasya'da Ruslara karşı mücadele eden Şeyh Şamil'in dağlılarına silah ve asker yardımı götürdüğünü yazmaktadır.¹⁶

Bu arada Şeyh Şamil konusunda kısaca şunu belirtmek gerekir. Rus tarafınca, Osmanlıların aylardır Şeyh Şamil'e erzak taşıdığı ve onları destekledikleri iddia edilmektedir.¹⁷ Ruslara göre, Şeyh Şamil bir İngiliz ve Osmanlı ajanı olup İngiliz ve Osmanlılar, Şamil'in Müridizm hareketine destek vererek, Rus tebaası olan Müslümanları Rusya'ya karşı kışkırtmaktaydı.¹⁸ Pek çok Rus kaynağında İmam Şamil ile Osmanlı Devleti arasında sağlanacak bir irtibatın Rusya için doğuracağı neticelerin endişeleri görülmektedir. "Eğer İngiltere ve Fransa Türk tarafını tutarsa ve böylece Osmanlı Şamil'e el uzatırlarsa, Rusya o zaman Kafkasya'yı kaybeder. Çünkü Kafkasya'da yeterli askerimiz yoktur. Ayrıca Türk gemileri Kafkas sahillerine mühimmat taşımak olup buna mâni olunması elzemdir. Dolayısıyla bu iki olaydan ötürü Karadeniz filosuna çok önemli iki vazife düşmektedir".¹⁹ Nihayet en ilginç yorum Karl Marx'a aittir: "Şamil Türk sultanı ile sürekli mektuplaşıyordu ve eğer Tiflis'i alırsa, sultan ona *Kafkasya Kralı* unvanını verecekti."²⁰

9 Ekim 1853'te, "Türk gemilerinin sayıca az olarak yakalayabildikleri Rus gemilerine saldıracakları" ve ayrıca "yükü miktarda silah ve mühimmat dolu olan üç fregatın Karadeniz'e açıldığı" şeklinde bir ihbar alınır.²¹ Bunun üzerine Karadeniz'e açılan Nahimov sürekli seyrüsefer hâlinindedir. 4 Kasım 1853'te Bessarabya adlı gemisiyle, Mecarî Ticaret adında bir Türk gemisini az bir kovalamacanın sonunda yakalar ve Sivastopol'e götürür. Ertesi gün de Vladimir adlı başka bir Rus gemisi, Pervaz Bahri adlı Türk gemisini esir alır.²² Ele geçirilen bu iki geminin personelinden, Kafkasya'ya mühimmat götüren bir Türk donanmasının fırtınaya yakalanarak, Sinop Limanı'na sığındığı bilgisini alırlar.²³

Sivastopol'de bulunan Menşikov, bu ihbarın doğruluğunu kontrol etmesi için, Nahimov'a talimat verir. Nahimov, beraberinde altı gemi ve iki fregat²⁴ bulunduğu hâlde, 11 Kasım günü denize açılır. Sinop muharebesine katılan askerlerden biri olan Andrey Petroviç Obezyanov'un anlarına göre; Sinop'a doğru yol alırken büyük bir fırtına çıkar. Üç gün süren fırtına öylesine dehşetlidir ki donanmadaki gemiler birbirlerini görememektedir. Dördüncü gün fırtına dîner ve

¹⁴ Osman Paşanın donanmasında yer alan gemilerin adları şunlardır: Avnullah, Nizamiye, Nesim-i Zafer, Fazlullah, Navek-i Bahri, Dimyat, Kaâdi-i Zafer, Necm-i Efşan, Feyz-i Ma'bud, Gül-i Sefid, Ereğli Vapuru, Pervaz-ı Bahri. Bunlardan Dimyat ile Pervaz-ı Bahri Mısır'dan getirilen gemilerdendi. Erdoğan Keleş, Kırım Savaşı'nda (1853-1856) Karadeniz ve Boğazlar Meselesi, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Bahar, 2008 Sayı: 23, s. 170.

¹⁵ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. 5, TTK Yay., Ankara 2007, s. 325.

¹⁶ Mordinov, *agm.*, s. 5; Tarle, *age.*, s. 419; Mordinov, *agm.*, s. 5; Zayonçkovskiy, *age.*, s. 293; Bogdanoviç, *age.*, s. 148.; Skritskiy, *agm.*, s. 167.

¹⁷ Zverev, B. İ., *Sinopskaya Pobeda*, Kırımizdat, Simferopol 1954, s. 32-40.

¹⁸ Mordinov, *agm.*, s. 5.

¹⁹ Tarle, *age.*, s. 419.

²⁰ Mordinov, *agm.*, s. 5.

²¹ Zayonçkovskiy, *age.*, s. 255; Bogdanoviç, *age.*, s.148; Tarle, *age.*, s. 423.

²² Askerî Profesör Mordinov'a göre, bu hadise tarihte ilk kez iki buharlı geminin çatışmasıdır. Mordinov, *agm.*, s.11.

²³ Zayonçkovskiy, *age.*, s. 296-297.

²⁴ Bu gemiler şunlardır: (İmperatritsa Mariya, Velikiy Knaz Konstantin, Parij, Tri Svatila, Çesma, Rostislav, Kulevçi, Kagul. Gemilerde toplam 6052 personel mevcuttu. Aralarında 120 ofiser (subay) vardır.) Mordinov, *agm.*, s. 11.

gemiler bir araya gelirler. Bazıları ağır hasarlıdır. Üç gemi hariç diğerlerini tamir edilmesi için Sivastopol'e gönderirler. Ertesi gün Sinop'a ulaşırlar.²⁵

Obezyanov şöyle devam eder; Sinop'a vardığımızda hayretler içinde kaldık. Çünkü biz iki-üç gemi olduğunu haber alarak gitmiştik, ancak tam on dört gemi vardı... Biz üç gemiyle Sinop Körfezi'ne ulaştığımızda Türklerde büyük bir telaş başladı. O esnada bize doğru atılan bir top önümüzde patladı. Komutan Nahimov açık denize tekrar döndü. Bu esnada bizler Türk donanması hakkında bilgiler edinmiş, düşmanın pozisyonunu görmüştük. On dört gemi vardı, hilal şeklinde yerleştirilmişlerdi. Ayrıca sahilde kurulu bataryalar vardı.²⁶

Nahimov, durumu tetkik ettikten sonra Sivastopol'de bulunan Menşikov'a bir mektup yazarak, 12 geminin (diğer ikisi yük gemisiydi) bir arada olmasının normal bir durum olmadığını, muhtemelen bir yerlere hazırlık yapılmakta olduğunu, kendisinin üç gemiyle Türk donanmasını körfeze sıkıştırarak bloke edeceğini,²⁷ bu arada tamire gönderdiği gemilerin derhâl geri dönmesini istedi.²⁸ Menşikov durumu hemen Çar'a bildirdi ve karşılık olarak *Türk donanmasının yok edilmesi* emrini aldı.²⁹

Üç gün boyunca Nahimov Karadeniz'de açıkta Sinop Limanı'nı gözetler. Bu esnada Osman Paşa'nın tarafında hiçbir hareket görülmemektedir. Bu konuda Rus kaynaklarında farklı görüşler vardır. Birincisi, Osman Paşa'nın İstanbul'dan yardım talep ettiği, ancak beklenen yardımın gelmediği şeklindedir.³⁰ İkincisi, Rusların elinde sadece üç tane gemi olduğunu görmüş, bu yüzden saldırmaya cesaret edeceklerine ihtimal vermemiştir. "Osman Paşa boğazda demirleyen İngiliz gemilerine o kadar güveniyordu ki onlar varken Rusların saldırılarına ihtimal vermiyordu."³¹ Üçüncüsü ise, daha evvel bahsedilen, o an Rus donanmasında bulunan bir askerin anılarında belirttiği sebeptir. Şöyle demektedir: Kafamda hep bir soru vardı. Türkler ellerinde bu kadar güç varken neden bize saldırıp yok etmediler? Acaba bizim onlara tuzak kurduğumuzu; açık denize çekip orada bekleyen daha büyük donanmamızın olduğunu mu sandılar? Üç gün boyunca her dakika *Türkler şimdi saldıracaklar* diye bekledik, Ancak Türk donanması bulunduğu yerden kıpırdamadı.³² Nihayet Rus kaynaklarının bazılarında yer alan en çarpıcı görüş şudur: İngilizler savaşa girmeyi çok istedikleri için, İstanbul'dan takviye donanmanın çıkmasına fırsat vermediler. Zaten Sinop'taki birliği, Ruslar için yem olarak hazırlamışlardı. Donanma yok olursa, kendilerine savaşa katılma imkânı doğacağını düşünüyorlardı.³³ Sergey Balakin, daha da ileri giderek şöyle demektedir; Sinop'taki Türk donanmasının yok edilmesi son derece riskli bir harekettir. Bu olay, Rus devletine haddini bildirmek için fırsat çıkarmıştır. *Sinop İngilizler tarafından önceden planlanmış bir savaş idi.* Çünkü Türklerin en güçlü gemileri ve en tecrübeli gemicileri Boğaz'da bırakıldı. Sinop'a eski ve güçsüz gemiler, köylü ve tecrübesiz askerler gönderildi. Kafkasya'ya giden askerlerden bahsedilir ama bugüne kadar böyle bir şeyin varlığı belgelerle ispat edilememiştir. Kafkasya'ya değil, Sinop'a gönderilen ve bile bile mağlup olacak bir donanma gönderilmiştir. Çünkü o hadiseden sonrasına bakıldığında, Batılı koalisyon güçleri, Karadeniz'e donanmalarını soktular,

²⁵ Obezyanov, agm., s. 7-8.

²⁶ Obezyanov, agm., s. 7-9. Öncü giden bu üç geminin Türk donanmasını çok iyi analiz etmesi, muharebenin sonucunun başarılı olmasında çok etkili olmuştur. Zverev, age., s. 52.

²⁷ Zayonçkovski, age., s. 299; Zverev age., s. 56.

²⁸ Zayonçkovski, age., s. 299; Mordinov, agm., s. 11; Obezyanov, agm., s. 9; Tarle, age., s. 423.

²⁹ Zayonçkovski, age., s. 300-301.

³⁰ Tarle, age., s. 425; Skiritskiy, agm., s. 164.; Burada yazar, Osmanlı sarayındaki divan üyeleri, Rusların böyle çılginca bir işi yapabileceklerine ihtimal vermediklerini belirtir. Ayrıca Batılı gazetelerde İngilizlerin destek göndereceğini sadece havanın düzelmesini beklediğini ve Osman Paşa'nın körfezde kalmaya devam etmesini istediklerini belirtir.

³¹ Zayonçkovski, age., s. 307.

³² Obezyanov, agm., s. 8-9.

³³ "Bu Rus ayısına hazırlanmış güzel bir tuzaktır". Skiritskiy, a.g.m., s. 1.; Stalin İngilizler için şöyle der: İngiliz burjuvazisi hiçbir zaman kendi eliyle savaşmaz. Her zaman ateşi başkasının eliyle tutar. Her zaman bir aptal bulur ve kullanır. Bu kez de Türkleri maşa olarak kullanmıştır. Mordinov, agm., s. 9.

Balaklava'ya çıkarma yaptılar, Elma Muharebesi ve Sivastopol Kuşatması ve donanmamızın kendini yok ettiği. Sonuçta Rusya'nın kendini mağlup ilan ettiği kongre...³⁴

Sivastopol'den beklenen gemiler dördüncü gün gelirler. Böylece Nahimov'un emrinde yine 6 ve 2 fregat olmuştur. 29 Kasım gecesi Nahimov gemi komutanlarına 10 maddelik bir emirle yapılması gerekenleri bildirir. Buna göre, suyun derinliği ölçülmeden limana fazla yanaşılmayacak, bayrağını indiren gemilere ateş açılmayacak, ilk ateşler mutlaka isabetli olacaktır. Çünkü dumandan sonraki atışlarda bir şey görülemeyecektir. Konsolosluk türünden üzerinde millî bayrağı olan binalara zarar verilmeyecektir. Düşman gemilerinden korunmak için küçük gemiler daima büyüklerin yanında duracaktır. Gemi kumandanları lüzumu hâlinde kendi kararlarını alabilecektir.³⁵

Türk ve Rus kuvvetlerinin elinde bulunan silahlara bakıldığında aralarında ciddi bir fark vardır. Rusların elinde 788 top, Türk gemilerinde ise, 474 top ve 38 sahil bataryası vardır.³⁶ Günlerdir uzaktan Türk donanmasını takip ettiği için, onların gücüne ve pozisyonlarına göre bir saldırı planı yapan Amiral Nahimov, 30 Kasım sabahı iki koldan harekete geçme kararı verdi. Türk donanmasında iki tane buharlı gemi vardı. Nahimov'un ise tüm gemileri yelkenli idi. Bu yüzden Kagu ve Kulefçi gemileri arkada kalıp, kaçmaya çalışanları vuracaktı.³⁷

Rus tarih eserlerinin bazıları, esasen Osman Paşa'nın donanmasının çok da zayıf olmadığı, hatta sahildeki bataryaların çok kuvvetli olması sebebiyle, Nahimov'un büyük risk aldığını ifade etmektedir.³⁸ Ancak neredeyse tüm kaynaklar, *donanmasını sahile hilal şeklinde dizmiş olması dolayısıyla* Osman Paşa'nın büyük bir taktik hata yaptığı görüşündedir. Çünkü bu şekilde yerleştirilen gemiler sahilde bulunan bataryaların önüne geçip, ateş etmelerine mâni oluyordu. *"Bu hata yapılmamış ve Türk gemileri düzenli bir şekilde yerleştirilmiş olsaydı, Osmanlı bu savaşı kazanabilirdi."*³⁹ *"Bir zamanlar dünyaya korku salan Türk filosunun, böylesi kritik bir savaşta başında güçlü bir amirali yoktu."*⁴⁰ ifadeleri kullanılmaktadır. Osman Paşa'nın bu kadar plansız ve gevşek davranması, daha önce belirtildiği gibi, Rusların saldırılarına ihtimal vermeyişi olsa gerektir. Yoksa o da en az Nahimov kadar tecrübeli ve meşhur; tıpkı Nahimov gibi Navarin'de savaşmış bir komutandı. *Osman Paşa'nın Sinop'taki başarısızlığı ya yaşlılığından yahut İngilizlerin hipnotizesindedir.*⁴¹ Üç gün boyunca Rus gemilerinin kendilerini bloke ettiğini gördükleri hâlde, Türk tarafının bu kadar basiretsiz davranmasından ve hazırlıksız yakalanmaları izaha muhtaçtır.

Sabahleyin yağmur ve rüzgârın ardından büyük bir sis çöker. Bu sisten dolayı Türkler, üzerlerine gelen Rus gemilerini uzaktan fark edemezler. Bu yüzden ilk saldırıya hazırlıksız yakalanırlar. Rus gemilerini ancak yarım milden daha az bir mesafe kalınca, hatta kenarlardaki bataryaların ateş alanını geçtikten sonra fark ederler.⁴² *"Bizi karşılarında görünce şoka girip, acil sirenler çalmaya ve hazırlık yapmaya başladılar."*⁴³ Türkler öylesine kötü organize

³⁴ Balakin, agm., s. 2.

³⁵ Bogdanoviç, age., s. 149-151.

³⁶ Zayonçkovskiy, age., s. 310.

³⁷ Bogdanoviç, age., s. 151; Mordinov, agm., s. 13; Tarle, age., s. 427.

³⁸ Tarle, age., s. 425.

³⁹ Zayonçkovskiy, age., s. 310; Skritskiy, agm., s. 163; Osman Paşa'nın donanmayı yanlış yerleştirdiği ile ilgili diğer bir ifade "son derece aptalca ve mantıksızca yerleştirilen Türk gemileri", Tarle, age., s. 430.; Osman Paşa, daha başarılı bir taktik uygulayıp, gemileri şehrin güneyine doğru ve uzunlamasına yerleştirebilseydi ve bataryaları daha doğru bir yere koydursaydı, Nahimov'u daha büyük bir ateşle karşılardı ve şehir de yanmazdı. Ancak Türk komutan bunları yapmayı düşünemedi. Bogdanoviç, age., s. 162-163.

⁴⁰ Tarle, age., s. 426.

⁴¹ Zayonçkovskiy, age., s. 311.

⁴² Skritskiy, agm., s. 167.

⁴³ Obezyanov, agm., s. 10.

olmuşlardı ki, gemiler ateş ederken sahildeki bataryalar görevlileri bekliyordu. Çevreden gelen askerlerin, koşarak topların başına geçtikleri Rus gemilerinden görülüyordu.⁴⁴

Saat 12.20’de Avnullah fregatından ateş açıldı. Amiral Nahimov’un bulunduğu Mariya gemisi isabet alarak hasar gördü ama yoluna devam ederek önce Avnullah, ardından Fazlullah⁴⁵ gemilerini vurdu. Çesma gemisinden atılan toplarla bir Türk gemisi (Navek-i Bahri) vuruldu ve dev bir patlama oldu, gemide büyük bir yangın başladı. Türk gemilerindeki patlamalar nedeniyle gemilerin bağlı olduğu zincirler de koptu ve rüzgârın etkisiyle sahile doğru savruldu. Cesetler havaya uçuşuyor, bazen sahildeki bataryaların üstüne düşüyordu. Aynı zamanda bu patlamalarla yangın bir gemiden diğerine sıçradı.⁴⁶

Saat 13.00 civarında Türk donanmasının en büyük ve hızlı gemisi olan Taif adlı buharlı gemi, diğer Türk gemilerinin arasından manevralar yaparak çıktı ve kaçmaya başladı. Kagu ve Kulefçi fregatları ardından kovaladılar ama yetişemediler. Yolda, üç gemiyle Nahimov’a yardıma gelen Amiral Kornilov’un kuvvetleri ile karşılaştı. Kısa bir çatışmanın ardından Taif Odessa gemisini vurdu. Diğer iki gemi Kırım ve Hersones takip ettiler ama buharlı olduğundan hızla kaçmayı başardı.⁴⁷

Taif gemisinin komutanı Müşavir Paşa adını almış olan İngiliz Amiral Slade’dir. Çok tecrübeli bir komutan olan Slade, Osman Paşa’nın danışmanı olarak orada bulunmaktadır. Yirmi beş senedir Osmanlı donanmasında görev yapan Müşavir Paşa, Türk hükümeti için çok güvenilir biridir.⁴⁸

Müşavir Paşa’nın, bir görüşe göre “kendi derisini kurtarmak için”,⁴⁹ diğer bir görüşe göre de “İngiliz ve Fransızlara savaşa girmek için büyük bir fırsat doğduğunu hemen haber vermek için”⁵⁰ kaçması, Rus tarih kitaplarında hem alay konusu olmuş hem de Türk donanmasına yapılan bir ihanet olarak gösterilmiştir. Yevgeniy Tarle şunu yazmaktadır: “Taif gemisinin komutanı Adolphus Slade her ne kadar Müşavir Paşa adını aldıysa da Türk donanmasında Allah ve Muhammed için değil, Lord Stratford Canning için çalışmaktadır. Hilal için ölmeye gitmemiş, Türk donanmasını gözetmek ve gelişmeleri haber vermek için Lord tarafından görevlendirilmiştir. Saldırı başladığında Osmanlı donanmasının yok olacağını anlayıp olay yerinden kaçmıştır. Eğer Rus gemilerinin komutanlarından biri mesela, Kuznetsov veya Kutrov vs. bu şekilde kaçmaya karar verseydi, Nahimov onu orada asardı. Onun adı Adolf Slade olmasaydı, Türkler de ona mutlaka bir ceza verirdiler... Ereğli Gemisi de buharlı idi, isteseydi kaçardı ama onun komutanı Türk olduğu için Slade gibi kaçmadı.”⁵¹

Saat 16.00’da çatışmalar bitmişti. Kornilov Sinop’a vardığında gemilerdeki patlamalar ve yangınlar devam ediyordu. Bu patlamalar sonucunda sahildeki bataryaların üstüne gemi parçaları düşüyor bu yüzden bataryalar da yanmaya başlıyordu. Büyük bir rüzgâr vardı. Gemilerdeki Türk askerlerinden bazıları sahile çıkıp canını kurtarmaya çalışırken,⁵² bazıları da suya atlamaya korkuyor, kımıldamadan ölümü bekliyordu. Sadece sahildeki iki batarya Rus gemilerini rahatsız etmeye devam ediyordu. Nihayet Parij ve Rostislav gemileri bunları vurdu. “bize ateşkes emri verildi. Türkler panik içindeydi. Kendilerine zarar verilmeyeceğini bildirmek için şehirdekilere bir küçük vapur gönderildi.”⁵³ Ancak şehir de tıpkı gemiler gibi yanıyordu.

⁴⁴ Mordinov, agm., s. 14-15.

⁴⁵ “Bu geminin eski adı Rafayil idi ve 1829’da Türkler bizden almışlardı. Çar özellikle bu geminin yakılmasını emretmişti. Çünkü tekrar Rus bayrağı taşıması uygun olmayacaktı”. Bogdanoviç, age., s. 153.

⁴⁶ Obezyanov, age., s. 10-11; Tarle, age., s. 427; Bogdanoviç, age., s. 153.

⁴⁷ Mordinov, agm., s. 16; Obezyanov, agm., s. 12; Bogdanoviç, age., s. 155-156; Tarle, age., s. 427.

⁴⁸ Zayonçkovkiy, age., s. 311.

⁴⁹ Mordinov, age., s. 16.

⁵⁰ Skritskiy, age., s. 169.

⁵¹ Tarle, age., s. 427-428.

⁵² Skritskiy, age., s. 172.

⁵³ Bogdanoviç, age., s. 157.

İnsani manada önemli bir husus şudur: Türk kaynaklarına göre Ruslar, Sinop şehrinin birçok mahallesini bizzat yakmışlardır. Dahası, Ruslar gemileri batıp da su üstünde kalan Osmanlı askerlerinin üzerine yağlı paçavralar atarak onları diri diri yakmışlardır.⁵⁴ Ancak hiçbir Rus eserinde böyle bir konu zikredilmemektedir. Neredeyse tüm kaynaklarda şehrin yanmasına iki şeyin sebep olduğu belirtilir: patlayan ve yanan gemilerden şehrin üzerine düşen parçalar ve gemilere atılan ancak isabet almayıp arkada şehrin üzerine düşen toplar. “Attığımız toplardan bazıları gemileri geçip şehre düşmüş, orada patlamıştı. Böylece şehirde yangın çıkmıştı.”⁵⁵

Şehirde büyük bir panik başlamıştı. Fazlullah gemisinin patlamasıyla onun parçaları da şehrin üstüne düştü. Yangın çıkınca halkta büyük bir telaş oldu. Vali Hüseyin Paşa, tüm devlet memurları, gemilerde olmayan diğer askerler ve halkın geri kalanı yangını söndürmeye çalışmak yerine dağlara doğru kaçmaya başladılar.⁵⁶ Sadece Yunanlılar kaçmadı, çünkü onlar Rusların dostuydu.⁵⁷

Türkler muhtemelen (Rusların eline geçmemesi için) üç fregat ve bir korveti kendileri patlatarak yok etmişti. Çünkü her biri aniden birbiri ardına patlamıştı.⁵⁸ Koskoca Türk donanması dört saatte yok olmuştu. Üzerlerine 16800 top mermisi attığımız karşımızdaki Türk askeri ise son derece kahramanca savaşmıştı. Kaybetmelerine rağmen esir askerlerin ve Osman Paşa'nın cesaretlerinde hiç eksilme yoktu.⁵⁹ Yarası hayli ağır olmasına rağmen ayakta duran Osman Paşa ile birlikte iki geminin kaptanı ve 200 asker esir alındı.⁶⁰ Rus tarafının zayıyatı 38 ölü, 238 yaralı, Türk tarafının zayıyatı ise 4000'den fazla ölü, yüzlerce yaralı idi. Ölen Rus askerlerin sayısı ile ilgili kaynaklarda tam bir mutabakat söz konusudur. Buna karşılık, Türk şehitlerinin sayısında Rus kaynakları arasında bir hayli farklı rakam telaffuz edilmektedir.⁶¹

Yanan şehir, patlayan gemi ve bataryalardan dolayı gökyüzü kapkara duman olmuştu. Rus donanmasının hasar gören gemilerini tamir etmek için askerler büyük bir gayret içindeydi. Taif gemisinin İstanbul'a baskını haber vermiş olması dolayısıyla acele etmeleri gerekiyordu.⁶² Işıklar öylesine inanılmaz, alevler öylesine büyüktü ki, gece bile her taraf aydınlık oluyor, gemilerin onarılması için bir ışığa ihtiyaç kalmıyordu.⁶³ 36 saat içinde bütün gemiler hareket edebilecek seviyeye getirildi ve yola çıkıldı.⁶⁴ Amiral Nahimov, Sinop'tan ayrılmadan önce şehirde hiçbir Türk yetkilisi olmadığı için Avusturya konsolosuna bir mektup gönderir. Mektupta yaptıklarının sebebini açıklamakta ve şöyle demektedir: Sayın konsolos sizin vasitanızla bildirmek isterim ki, bizim burada bulunmaktaki maksadımız, Abhazya sahillerine mühimmat taşıyan ve bizim tebaamız olan halkları, bize karşı kıskırtmak için giden bu donanmayı, teslim olmadıkları için yok etmeye mecburduk. Şehri biz özellikle yakmadık. Türk gemilerinin patlaması ve parçalarının şehre düşmesi sonucunda yandı.⁶⁵

Nahimov ve beraberindekiler 2 Kasım 1853'te Sivastopol'e vardılar. Büyük bir karşılama töreni yapıldı. Çar bir takdirname yazarak şunları söyledi: “Sinop'ta Türk donanmasını yok

⁵⁴ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)*, TTK Yay., Ankara 1997, s. 240.

⁵⁵ Obezyanov, *age.*, s. 13.

⁵⁶ Tarle, *age.*, s. 431; “1853 yılında muharebe esnasında şehir yangından çok hasar gördü ve aldığı bu büyük darbeden sonra 1890'larda hala şehir kendine gelememişti.” F. A. Brokgauz, İ.A. Efron, “Sinop” *Entsiklopediçeskiy Slovar*, Tom XXX., Delo Tipografiya, S. Peterburg 1900, s. 48-49.

⁵⁷ Skritskiy, *agm.*, s. 172.

⁵⁸ F.A. Brokgauz, İ. A. Efron, *agm.*, s. 48.

⁵⁹ Tarle, *age.*, s. 430.

⁶⁰ İncelediğimiz bir kaynakta şöyle bir cümle dikkatimizi çekti: “Osman Paşa'nın erleri, onu yaralı vaziyette ilgisiz bıraktılar, üstelik de eşyalarını soydular”. Skritskiy, *age.*, s. 172.

⁶¹ Tarle, 300'den fazla; Mordinov ve Bogdanoviç, 4000'den fazla, Skritskiy ve Zayonçkovskiy 3000-4000 arası, Sergey Blakin, 2700 olarak belirtmektedir.

⁶² Skritskiy, *agm.*, s. 173.

⁶³ Obezyanov, *agm.*, s. 15.

⁶⁴ Bogdanoviç, *age.*, s. 158.

⁶⁵ Zayonçkovskiy, *age.*, s. 325-326; Skritskiy, *agm.*, s. 173.

ederek, askerî denizcilik tarihimize şanlı bir zafer eklediniz.”⁶⁶ Çar, Nahimov’a bir de madalya verdi. O sırada 53 yaşında olan Nahimov, Sinop muharebesiyle, bütün Rusya’da tanınan bir komutan oldu. Rusya’nın her bölgesinden tebrik mektupları alan Nahimov, Sinop Muharebesi konusu açıldığında mutlu olmuyordu. Çünkü İngiliz ve Fransızların Karadeniz’e girmesine kendisinin sebep olduğunu düşünüyordu.⁶⁷

Netice olarak, Rus tarihçilerinin bir kısmı, Osmanlı Devleti’nin Kafkasya’da Rusya aleyhine kışkırtmalar yaptığını; Sinop Muharebesi ile buna mâni olduğunu belirtirken bir kısmı da İngilizlerin savaşa girmek için bu muharebeyi planlı olarak yaptırdığını iddia etmektedir. Hepsinin ortak noktası ise Nahimov ve askerlerinin başarısını takdir etmeleridir. Osman Paşa’nın büyük bir taktik hatası yaptığı, Osmanlı hükümetinin İngilizlerin tesirinde kalarak yardım göndermediği, esasen Kırım Harbi’nin sadece İngiliz ve Fransızların çıkarına olduğu vurgulanmaktadır. Savaşın detaylarında ise, gemilerin istikamet ve yükleri, şehit Osmanlı erlerinin sayısı, Sinop şehrinin yakılması, denize düşen askerlerin üzerine yağlı paçavralar atılması, Adolf Slade’in kaçması gibi hususlarda Türk tarihçileriyle Rus tarihçileri arasında farklılıklar mevcuttur.

Kaynakça

- Andrei Medardoviç Zayonçkovskiy, *Vostoçnaya Voyna 1853-1856 GG.*, Ekspeditsiya İzgotovileniya Gosudarstvennih Bumag, Tom II/1 S. Peterburg, 1908-1913.
- Armaoğlu Fahir, *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)*, TTK Yay. Ankara 1997.
- Besim Özcan, “Bir Baskının Anatomisi: Sinop Faciası” *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Sayı: 2, 2007., s.7-18.
- E. V. Tarle, *Krımskaya Voyna*, Tom I. İzdatelstvo Ast, Moskva 2005.
- Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. 5. TTK Yay. Ankara 2007.
- Erdoğan Keleş, Kırım Savaşı’nda (1853-1856) Karadeniz ve Boğazlar Meselesi, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Bahar, 2008 Sayı: 23.s. 149-194.
- F. A. Brokgauz, İ. A. Efron, “Sinop” *Entsiklopediçeskiy Slovar*, Tom XXX. , Delo Tipografiya, S. Peterburg 1900., s, 48-49
- F. A. Brokgauz, İ. A. Efron, “Vostoçnaya Voyna”, *Entsiklopediçeskiy Slovar*, Tom, VII., Tipografya İ.A. Efrona, S. Peterburg 1892. s. 291-292.
- İlgürel Mücteba, “Rus Donanmasının Sinop Baskını”, *Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri 13-17 Ekim 1986*, (Haz. Mehmet Sağlam vd.), Samsun 1988. s. 7-18.
- M. İ. Bogdanoviç, *Vostoçnaya Voyna 1853-1856 Godov*, Tom I., F. Suşinskiy Tipografya, S.Peterburg 1876.
- N. V. Skritskiy, *Krımskaya Voyna 1853-56 Godı*, İzdatelskiy Dom “Veçe”. Moskva 2006.,s, 165.
- “Nahimov Pavel Stepanoviç”, *Voennaya Entsiklopediya*, Tom, 16, Tipografya T-va İ.D. Sıtina, S. Peterburg 1914.

⁶⁶ Bogdanoviç, *age.*, s. 159.

⁶⁷ Tarle, *age.*, s. 432. Sinop zaferi son derece önemli sonuçlar doğurdu ama olumsuzluklar da getirdi. Kısa bir süreliğine Karadeniz’i düşmanlardan temizlerken aslında Karadeniz’e İngiliz ve Fransızların girmesine sebep olmuştur. Bu olay Kırım Harbi’ni başlatmıştır. F. A. Brokgauz, İ. A. Efron, *agm.*, s. 49.

Obezyanov A.P., *Sinopskiy Boy i Osada Sevastopola: İz Vospominaniy Çernamorskago Moraka*, N. D. Malaşkina Tipo-Litografiya, Raza 1895.

R. N. Mordvinov, *Sinopskiy Boy. Stenogramma Publiçnoy Lektzii*, Leningrad 1953.

Sergey Balakin, *Sinopskoye Srajenije Pobeda ili Lovuşka*, (<http://ocean-media.su/sinopskoe-srazhenie-pobeda-ili-lovushka/12.01.2018>).

“Vnutrenniya İzvestiya”, *Severnaya Pçela*, No.:152, 16 İyun 1853 Vtornik.

Zverev, B. İ., *Sinopskaya Pobeda*, Krimizdat, Simferopol, 1954.